

Agnieszka Felińska*

NIELETNI SPRAWCY PRZEMOCY SEKSUALNEJ

Agresja seksualna i przemoc seksualna stosowana przez młodzież pojawia się coraz częściej w centrum uwagi badaczy i ośrodków naukowych, zwłaszcza w krajach, które od wielu lat zajmują się problemem przemocy seksualnej. Należą do nich Stany Zjednoczone i Kanada, a w Europie - Wielka Brytania, Holandia czy kraje skandynawskie.

Znacząca liczba nieletnich sprawców przemocy seksualnej sprawiła, że począwszy od lat 80. XX wieku w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, a 90. w Europie zaczęto na szeroką skalę prowadzić szczegółowe badania i statystyki w obszarze przestępczości seksualnej nastolatków.

Także wśród polskich nastolatków spotkać można osoby, które stosują przemoc seksualną wobec innych – dzieci, rówieśników czy dorosłych. Rzadko jednak trafiają one do poradni i ośrodków, gdzie mogłyby uzyskać specjalistyczną pomoc, jeszcze rzadziej uruchamiane są wobec nich procedury prawne w związku z popełnieniem przestępstwa. Ze względu na bezpieczeństwo dzieci oraz potrzebę specjalistycznych oddziaływań czy leczenia samych nieletnich sprawców, warto posiadać wiedzę dotyczącą ich specyfiki.

Do podstawowych kwestii, związanych z tą problematyką, należy zaliczyć:

- definicje i terminologię związaną z nieletnimi sprawcami przemocy seksualnej;
- skalę problemu nieletnich sprawców przemocy seksualnej wg danych na świecie;
- typologię i charakterystykę nieletnich sprawców oraz porównanie ich ze sprawcami dorosłymi;
- etiologię zjawiska przemocy seksualnej podejmowanej przez młodzież;
- formy i systemy pomocy i leczenia nastolatków wykorzystujących seksualnie inne osoby.

* **Agnieszka Felińska** – psycholog, asystentka w Zakładzie Poradnictwa Młodzieżowego i Edukacji Seksualnej Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Definicje i terminologia związane z nieletnimi sprawcami przemocy seksualnej

Zachowania seksualne młodzieży postrzegać można na kontinuum, począwszy od eksperymentowania za obopólną zgodą, a skończywszy na bardzo poważnych przestępstwach, jak napaść seksualna czy gwałt zbiorowy.

Wiele dzieci angażuje się w aktywności, które są częścią ich normalnego rozwoju seksualnego. Część z tych zachowań nie ma charakteru przemocy i stanowi istotny i potrzebny obszar w procesie dorastania i uczenia się. Niektóre jednak rodzaje zachowań są nieodpowiednie i szkodliwe.

Zdefiniowanie, które zachowania są właściwe, a które szkodliwe, może narażać wiele kłopotów, stąd trudno jest podać precyzyjną definicję szkodliwych zachowań seksualnych dzieci i młodzieży w relacjach rówieśniczych. Dzieje się tak z wielu przyczyn, do których należą m.in.:

- uboga literatura dotycząca seksualności dziecka;
- niewielka rzetelna wiedza naukowa o „normalnym rozwoju seksualnym”;
- bazowanie na teoriach dotyczących osób dorosłych, podczas gdy wiadomo już, że pomiędzy nieletnim a dorosłym sprawcą przemocy seksualnej istnieją poważne różnice (Rudd i Herzberger 1999);
- brak prowadzonych na szeroką skalę badań nad dziećmi i młodzieżą przejawiającą tzw. szkodliwe zachowania seksualne (Epps 1999).

Czasami pojawiać się może niepewność w związku z tym, co zaklasyfikować jako ekspresję normalnej seksualności między młodymi osobami, a co stanowi już akt wykorzystania seksualnego. Dobrowolne kontakty seksualne, eksperymentowanie i zdobywanie doświadczeń w obszarze seksualności może przybierać różne formy.

Niektórzy autorzy opisują zachowania seksualne adolescentów jako „niewymuszoną seksualną interakcję z rówieśnikiem”, wskazując jednocześnie, iż nieprawidłowe zachowania seksualne zawierają będą trzy elementy: przymus, nieadekwatne do wieku zachowania seksualne i partnerów nie będących rówieśnikami (Becker 1988; Vizard *et al.* 1995). Nadal jednak pozostaje nierozstrzygnięta kwestia definicji „przymusu”, „nieadekwatnego do wieku” i „rówieśnika”.

Przechodząc do kwestii definicyjnych przemocy seksualnej, podkreślić należy, iż definicje te konstruowane są dla różnych potrzeb: prawnych, społecznych, badawczych czy diagnostycznych. Jedne są więc bardziej ogólne, inne – szczegółowe.

Często można spotkać odwołania do definicji proponowanych przez uznane autorytety – pionierów na gruncie badań zjawiska przemocy seksualnej wobec dzieci: Davida Finkelhora (1979) czy Kathleen Faller (1988), wg której *wykorzystywanie seksualne to każdy akt pomiędzy osobami o różnym stopniu rozwoju, którego celem jest gratyfikacja seksualna osoby na wyższym stopniu rozwoju* (Faller 1988).

Pozaprawną definicją przemocy seksualnej wobec dziecka stosowaną najpowszechniej przez profesjonalistów w Polsce, jest definicja sformułowana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). Według niej *wykorzystywanie seksualne dziecka to włączanie dziecka w aktywność seksualną, której nie jest ono w stanie w pełni zrozumieć i udzielić na nią świadomej zgody i/lub na którą nie jest dojrzałe rozwojowo i nie może zgodzić się w ważny prawnie sposób i/lub która jest niezgodna z normami prawnymi lub obyczajowymi danego społeczeństwa. Z wykorzystaniem seksualnym mamy do czynienia, gdy taka aktywność wystąpi pomiędzy dzieckiem a dorosłym lub dzieckiem a innym dzieckiem, jeśli te osoby ze względu na wiek bądź stopień rozwoju pozostają w relacji opieki, zależności, władzy. Aktywność taka może dotyczyć:*

1. *namawiania lub zmuszania dziecka do angażowania się w prawnie zabronione czynności seksualne;*
2. *wykorzystywania dziecka do prostytucji lub innych prawnie zakazanych praktyk o charakterze seksualnym;*
3. *wykorzystywania dziecka do produkcji materiałów lub przedstawień o charakterze pornograficznym.*

Kodeksy prawne wskazują, jakie zachowania seksualne są karalne i stanowią przestępstwa seksualne oraz określają wiek odpowiedzialności karnej w danym państwie. Zazwyczaj nieletni to osoba w wieku od 12/13 do 17/18 roku życia.

Podstawowe znaczenie w definiowaniu przez prawodawstwo polskie przestępstw seksualnych mają przepisy zawarte w artykułach od 197 do 204 Kodeksu Karnego, mówiące o zgwałceniu, przemocy seksualnej wobec dziecka, osoby zależnej i bezradnej, o prostytucji i kazirodztwie.

W Polsce odpowiedzialność karną ponoszą osoby od 17 roku życia; nieletni w wieku od 13 do 17 lat podlegają „Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich” i zajmuje się nimi Sąd Rodzinny. Jednak w wyjątkowych sytuacjach nieletni, którzy ukończyli 15 rok życia traktowani są jak dorośli i podlegają Kodeksowi Karnemu – dzieje się tak w przypadku popełnienia przez nich czynów szczególnie ciężkich (np. zgwałcenie, gwałt zbiorowy, zabójstwo).

Definicje prawne nie znajdują jednak zastosowania wobec dzieci w wieku poniżej odpowiedzialności karnej. Co więcej, „rzeczywista zgoda” niekoniecznie jest tożsama z „ważną prawnie zgodą”. W świetle prawa dziecko poniżej 15. roku życia nie może wyrazić ważnej prawnie zgody. Dla praktyków pracujących z młodzieżą użyteczna w tej kwestii może być definicja proponowana przez Caren Adams (Adams *i in.* 1984): *Zgoda opiera się na możliwości wyboru. Zgoda jest aktywna, nie – pasywna. Zgoda jest możliwa tylko wtedy, gdy istnieje równowaga władzy. Wymuszenie na kims uległości nie oznacza jego zgody. Zgoda na coś z obawy przed utratą akceptacji grupy nie jest prawdziwą zgodą. Jeżeli nie można swobodnie powiedzieć “nie”, “tak” nie ma żadnego znaczenia. Jeżeli nie akceptujesz czyjś “nie”, “tak” nie ma żadnego znaczenia.*

Problematyka nieletnich sprawców przemocy seksualnej obejmuje zróżnicowaną terminologię. W najnowszej literaturze przedmiotu funkcjonuje, często zamiennie, kilka określeń dla dzieci i nastolatków przejawiających zachowania o charakterze przemocy seksualnej. Są to najczęściej:

- dziecięcy sprawcy – child perpetrators (Johnson 1988);
- molestujące dzieci – children who molest (Johnson & Berry 1989);
- nieletni przestępcy seksualni – juvenile sex offenders;
- seksualnie reaktywne dzieci – sexually reactive children (Friedrich 1990);
- dzieci z problemami w zachowaniach seksualnych – children with sexual behavior problems.

Dwa ostatnie terminy odnoszone są głównie do dzieci, które podejmują wobec innych zachowania seksualne, używając przy tym przemocy, lecz wiedza na temat etiologii tych zachowań jest bardzo ograniczona, a one same ze względu na swój młody wiek nie są oskarżane o przestępstwa seksualne. Najczęstszą formą ich agresywnych zachowań seksualnych jest zmuszanie młodszych dzieci do rozbierania się oraz eksperymentowanie seksualne z rodzёнstwem lub rówieśnikiem.

Skala problemu nieletnich sprawców przemocy seksualnej na świecie

Chcąc przyjrzeć się skali omawianego zjawiska na świecie, dane zaczerpnąć możemy obecnie z kilku źródeł: oficjalnych raportów policyjnych, krajowych statystyk sądowych, licznych badań o zasięgu ogólnokrajowym. Cennym

i bogatym źródłem informacji są raporty z działalności organizacji pozarządowych zajmujących się udzielaniem pomocy osobom krzywdzonym, a w szczególności wsparciem dzieci wykorzystanych seksualnie oraz pracą terapeutyczną z nieletnimi sprawcami przemocy seksualnej.

Co mówią liczby?

Retrospektywne badania w Wielkiej Brytanii ujawniają zgodnie, iż w 25-40% wszystkich spraw o napaść seksualną podejrzanym sprawcą jest nieletni (Cawson *i in.* 2000; Horne *i in.* 1991; Kelly *i in.* 1991; Morrison 1999). Bazując na tych szacunkach i na rejestrach statystycznych dotyczących ochrony dziecka, Morrison kalkuluje, iż np. w 1994 r. ponad 10 000 dzieci zostało wykorzystanych seksualnie przez inne dziecko lub młodą osobę (Morrison 1999). Helen Masson i Morcus Erooga (1999) przedstawiają następujące statystyki w oparciu o dane brytyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych za rok 1997: na ogólną liczbę 33 200 napaści seksualnych

- 23% (1500) spośród 6400 sprawców, którzy otrzymali ostrzeżenie lub zostali uznani za winnych, było w wieku od 10 do 21 lat;
- dzieci i młodzi ludzie w wieku 10–21 lat odpowiadają za 47% wszystkich przypadków napaści seksualnych.

Statystyki amerykańskie podają, iż w skali całego kraju nieletni (13–17 lat) są sprawcami niemal 20% wszystkich przypadków zgwałceń i 50% przypadków wykorzystania seksualnego każdego roku (Barbaree, Hudson, Seto 1993). W Kanadzie 20% wszystkich napaści seksualnych dokonanych jest przez młodzież (Mathews 1987).

Badacze opisują rówieśniczą przemoc seksualną jako częste zjawisko szkolne przybierające przeważnie formę drwin i wyszydzania seksualnego, seksualnej agresji lub znęcania się (Duncan 1999, Stein 1995). Niemal 15% wszystkich napaści seksualnych dokonanych przez nieletnich zdarzyło się na terenie szkoły.

W badaniach holenderskich reprezentatywnej próby uczniów w wieku 14-15 lat jedna na cztery dziewczęta i jeden na dziesięciu chłopców doświadczyło w szkole niechcianego zachowania seksualnego, przy czym w 73% przypadków sprawcami byli rówieśnicy, w 27% – dorośli związani ze szkołą (nauczyciel – 81%, wychowawca – 12%, woźny – 4%, dyrektor – 2%, lekarz szkolny – 1%).

Niedawno, Sarah K. Murnen i Linds Smolak (2000) oraz Hands J.Z. i Sanchez L.(2000) przeprowadzili w Stanach Zjednoczonych ciekawe badania nastolatków, które ujawniły różnice w postrzeganiu przez dziewczęta

i chłopców nękania seksualnego ze strony rówieśników. Okazało się bowiem, iż chłopcy w mniejszym stopniu niż dziewczęta obawiają się takich zachowań, a nawet postrzegają niektóre potencjalne epizody nękania seksualnego jako pozytywne. Dziewczęta częściej doświadczają przemocy seksualnej ze strony rówieśników, drastyczniejszych form, skojarzonych z przemocą fizyczną oraz większym poniżeniem niż chłopcy. Elenit Kanin (1967) odkrył podwyższone ryzyko popełniania gwałtów wśród nastoletnich chłopców, którzy uważają, iż aktywność seksualna jest istotna dla uzyskania wysokiego statusu w grupie rówieśniczej.

Trudno wyobrazić sobie obszar poszukiwań, który byłby bardziej złożony, bardziej emocjonalnie obciążony i bardziej kontrowersyjny niż zjawisko przemocy seksualnej wśród młodzieży. Świadomość społeczna na temat jego istnienia i zasięgu rozwija się względnie od niedawna. Dane statystyczne są niedoszacowane, a tzw. ciemna liczba (tj. ilość przypadków nie ujawnionych) pozostaje tajemnicą. Dzieje się tak z kilku podstawowych przyczyn:

- napaści seksualne nieletnich sprawców odnotowywane były raczej jako napaści czy rozboje, więc liczba aresztowań nie odzwierciedla rzeczywistej skali problemu;
- akty przemocy seksualnej popełniane przez nastolatków są często klasyfikowane i redukowane do ciekawości seksualnej i eksperymentowania – interweniujący profesjonalści minimalizują rangę zachowania nieletniego sprawcy zamiast traktować je w kategoriach przemocy seksualnej;
- ofiary nie ujawniają napaści z obawy przed stygmatyzacją i reakcją otoczenia — rodziców, rówieśników — lękiem przed zrzucaniem na nie odpowiedzialności oraz możliwymi represjami ze strony sprawców;
- nieletni sprawcy przemocy seksualnej chronieni są przez rodziny przed konsekwencjami prawnymi swoich czynów;
- sprawcy niezwykle rzadko zgłaszają się sami po pomoc.

Charakterystyka nieletnich sprawców przemocy seksualnej

Istotną kwestię w poruszanej problematyce stanowi profil nieletnich sprawców przemocy seksualnej. Jest on ważny zwłaszcza w sali rozpraw sądowych. Taki profil jednak nie istnieje, podobnie zresztą jak w przypadku dorosłych sprawców. Badacze donoszą, iż grupa nastolatków stosujących przemoc seksualną jest zbyt zróżnicowana, by ją opisać jednym, uniwersalnym wzorcem.

Nieletni sprawcy pochodzą z wszystkich grup społecznych i ekonomicznych, wszystkich ras, religii. Większość z nich stanowią chłopcy. Bardzo niewiele wiadomo o dziewczętach, które stosują przemoc seksualną.

Badacze podają, iż podobnie jak w przypadku dorosłych sprawców przemocy seksualnej, tak i wśród sprawców nieletnich wyróżnić można tych, którzy na ofiary wybierają rówieśników lub dorosłych oraz nastolatków wykorzystujących seksualnie dzieci.

Nieletni sprawcy (zarówno chłopcy, jak i dziewczęta) wykorzystujący seksualnie dzieci na ofiarę wybierają częściej chłopców (Matthews, Hunter, Vuz 1997). Stanowią oni heterogeniczną grupę, popełniają wielokrotne napaści, zazwyczaj mają więcej niż jedną ofiarę i mogą nie ograniczać się do jednego typu ofiary.

Wykorzystujący seksualnie nastolatki rzadko skazywani są za napaści seksualne, wysokie jest natomiast (63%) prawdopodobieństwo popełnienia przez nich napaści o charakterze pozaseksualnym (Snyder 1996).

Jeśli chodzi o nieletnich gwałcieli, to zazwyczaj dokonują oni napaści na osoby obce. Im starszy nieletni sprawca, tym większe ryzyko przemocy seksualnej obejmującej także penetrację genitalną (Awad *et al.* 1984) i większe prawdopodobieństwo użycia siły fizycznej (Mathews 1987).

W przypadku sprawców kazirodczych, do wykorzystania seksualnego dochodzi najczęściej w domu, podczas opieki nad rodzeństwem. Nieletni sprawcy przemocy seksualnej, w porównaniu z dorosłymi, rzadziej wykorzystują władzę i kontrolę, stosują mniej bezpośredniej siły fizycznej wobec ofiar. Nie są oni, jak wiele osób przypuszcza, obcymi czającymi się w cieniu. W większości przypadków to dla ofiary członek rodziny, sąsiad, opiekun czy znajomy.

Czasami sprawca to nastolatek izolujący się od grupy rówieśniczej, samotnik, preferujący kontakty z młodszymi dziećmi, wykazujący niedojrzałość w większości obszarów swego funkcjonowania. Duży odsetek nieletnich sprawców przemocy seksualnej przejawia w szkole poważne trudności, zarówno w zachowaniu, jak i w nauce, charakteryzuje się też niskimi umiejętnościami społecznymi. Dziewczęta, które stosują przemoc seksualną pochodzą najczęściej z patologicznych środowisk, z bardzo wysokim poziomem seksualnej i fizycznej wiktymizacji, zaburzonymi relacjami z rodzicami, rozbitych rodzin (Lane, Lobanov-Rostovsky 1997).

Nastoletni sprawcy charakteryzują się także negatywną samooceną, minimalnymi umiejętnościami asertywnymi, często zaburzeniami nastroju i specyficznymi fobiami. Nie różnią się oni jednak od przeciętnego nastolatka pod względem zdolności intelektualnych, choć często przejawiają zniekształcenia w myśleniu, charakterystyczne dla sprawców przemocy: stosują

system zaprzeczeń, minimalizują znaczenie własnych zachowań, winą za stosowaną przez siebie przemoc obarczają ofiary.

W świetle badań kanadyjskich, nastoletni sprawcy przemocy seksualnej zazwyczaj nie dokonują napaści na osoby dorosłe, choć ryzyko takich zachowań wzrasta po ukończeniu przez nastolatka 16 roku życia (Chaffin *et al.* 2002). Przemoc seksualną wobec dzieci podejmują częściej chłopcy w wieku 12–15 lat.

Typologie nieletnich sprawców przemocy seksualnej konstruowane są głównie dla potrzeb klinicznej oceny w celu podjęcia odpowiednich decyzji związanych z interwencją i leczeniem. Jedną z nich jest typologia Walter H. Bera i M.J. O'Brien'a (Bera *i in.* 1986), którzy na podstawie doświadczeń w pracy klinicznej wyróżnili siedem kategorii nieletnich sprawców przemocy seksualnej:

1. naiwny eksperymentator – chłopiec w wieku od 11 do 14 lat, zazwyczaj bez wcześniejszych aktów agresji; przejawia tendencje do naiwności w obszarze seksualności, a wykorzystanie jest zdeterminowane sytuacyjnie, np. podczas opieki nad młodszym dzieckiem; ofiara jest często w bardzo młodym wieku (od 2 do 6 lat); podstawową motywacją sprawcy jest poznawanie i eksperymentowanie z ostatnio odkrytymi doznaniem seksualnymi;
2. niezsocjalizowany sprawca molestujący dzieci – ta grupa nieletnich sprawców przemocy seksualnej cierpi z powodu izolacji społecznej i niewielkiej tylko akceptacji w gronie rówieśników; sprawcę pociąga małe dziecko, które go akceptuje lub wręcz uwielbia; nieletni manipuluje ofiarą; akt seksualny jest spowodowany potrzebą osiągnięcia intymności, poczucia bycia ważnym, wiary w siebie lub niezależności;
3. pozornie zsocjalizowany sprawca molestujący dzieci – młoda osoba, która doświadczała często różnorodnych form krzywdzenia (fizycznego, emocjonalnego lub seksualnego), z którymi usiłowała sobie poradzić poprzez powierzchowne, zewnętrzne dostosowanie; często wydaje się mieć wysokie kompetencje społeczne, jest lubiana przez rówieśników, ale relacje z nimi są bardzo powierzchowne; sprawca racjonalizuje stosowaną przez siebie przemoc seksualną i w większości przypadków nie przejawia poczucia winy lub skruchy; akt wykorzystania przedstawiany jest zwykle jako dobrowolny intymny akt bez przymusu;
4. sprawca seksualnie agresywny – często pochodzi z rodziny chaotycznej, niestabilnej; prowadzi impulsywny styl życia; zwykle z bogatą historią zachowań aspołecznych i słabą kontrolą impulsów; sprawca często przejawia agresję wobec członków własnej rodziny i ró-

- wieśników, używa narkotyków; wykorzystuje seksualnie stosując przymus, groźby lub przemoc fizyczną; ofiarą jest rówieśnik, dorosły lub dziecko; motywacją sprawcy jest uzyskanie — poprzez seks — osobistej władzy lub zmniejszenie gniewu wywołanego nagromadzoną frustracją;
5. sprawca kompulsywny seksualnie – sprawca przejawia zachowania seksualne o charakterze obsesyjno-kompulsywnym; często podejmuje formy przemocy seksualnej „bez dotyku”, jak np. ekshibicjonizm, voyeryzm, obsceniczne rozmowy telefoniczne; zachowania takie mogą ulec nasileniu i doprowadzić do poważnych aktów przemocy seksualnej; poprzez swoje zachowania seksualne sprawca obniża swój niepokój i podwyższa nastrój;
 6. sprawca z zaburzoną kontrolą impulsów – młody człowiek, który wcześniej przejawiał problemy natury psychologicznej, często o obniżonym intelekcie, pochodzi z rodziny wykazującej poważne zaburzenia, używa narkotyków; przemoc seksualna jest wynikiem jego impulsywności i zaburzonej umiejętności autokontroli lub zaburzoną percepcją rzeczywistości; motywacja sprawcy jest złożona i posiada indywidualne, osobiste przyczyny;
 7. sprawca wpływowy – sprawcy tej kategorii działają zwykle w grupie rówieśników i znają swoją ofiarę; zasadą jest, iż odpowiedzialnością za dokonaną przez siebie przemoc obarczają ofiarę i/lub pozostałych członków grupy; zazwyczaj istnieje dynamiczny leader – jedna lub dwie osoby, które rozpoczynają napaść seksualną; ich motywacją jest najczęściej przyciągnięcie uwagi rówieśników, zdobycie ich akceptacji, wzmocnienie swojej pozycji w grupie; pozostali członkowie grupy naśladują lidera pod presją grupy.

Nieletni sprawcy przemocy seksualnej znacząco różnią się od sprawców dorosłych:

- są bardziej podatni na leczenie;
- mają mniejszą liczbę ofiar;
- stosują mniej przemocy fizycznej;
- w większości przypadków nie wykazują dewiacyjnego wzorca pobudzenia seksualnego i/lub dewiacyjnych fantazji seksualnych;
- niewielu przejawia utrwalone i długoterminowe tendencje do popełniania napaści seksualnych;

- przeciętny poziom recydywy seksualnej jest niski i wynosi niespełna 11% - poziom recydywy nieletnich sprawców wykorzystujących seksualnie dzieci jest nieznacznie niższy niż sprawców dokonujących gwałtów wobec rówieśników.

Etiologia zjawiska przemocy seksualnej podejmowanej przez młodzież

Teorie, na podstawie których dokonywane są próby wyjaśniania przyczyn przemocy seksualnej nastolatków opierają się na modelach odnoszących się do osób dorosłych. Najczęściej stosowane jest podejście eklektyczne, obejmujące teorię społecznego uczenia się, teorię rozwojową, teorię kognitywno-behawioralną, teorię przywiązania, uzależnień oraz teorię biologiczną. Badacze zgadzają się, iż istnieje wiele czynników (psychologicznych, biologicznych i socjologicznych), które oddziałują w kompleksowy, lecz słabo poznany sposób.

W literaturze przedmiotu przeważają trzy punkty widzenia: dewiacyjne zachowania seksualne są albo zachowaniami wyuczonymi, albo spowodowane czynnikami biologicznymi, albo stanowią kombinację uczenia się i czynników biologicznych (Sermabeikian, Martinez 1994; Erickson 1963; Herman 1988).

Wyniki badań sugerują pewien związek między przemocą seksualną nastolatków a ich indywidualnymi cechami, środowiskiem rodzinnym oraz czynnikami socjoekonomicznymi (Mathews, Hunter 1997) takimi, jak:

- wcześniejsze doświadczenia przemocy fizycznej lub seksualnej;
- dysfunkcjonalna rodzina;
- ekspozycja na materiały pornograficzne;
- zaburzenia psychiatryczne.

Rodziny nastoletnich sprawców przemocy seksualnej w dużym stopniu przypominają rodziny młodzieży przejawiającej poważne zaburzenia emocjonalne lub zaburzenia zachowania. Wykazują cechy braku stabilności i dezorganizacji, członkowie rodziny mają tendencję do zaprzeczania napięciom seksualnym, matki charakteryzują się podwyższonym poziomem neurotyzmu, brakuje wychowania i edukacji seksualnej dzieci, rodzice (25%) wykazują patologię seksualną.

Naukowcy wskazują, iż wielu spośród nieletnich sprawców przemocy seksualnej doświadczyło lub nadal doświadcza różnorodnych form przemocy. Od 25 do 50% z nich przemocy fizycznej, 10–80% – seksualnej (Baker

et al. 2001; Fehrenbach *et al.* 1986). Jednakże pamiętajmy, iż większość wykorzystanych seksualnie dzieci nie staje się później sprawcami przemocy seksualnej. Należy podkreślić fakt, iż nastolatki, wobec których stosowano przemoc fizyczną dokonywali zgwałceń niemal osiem razy częściej (7,6) w porównaniu z nastolatkami, którzy zostali w dzieciństwie wykorzystani seksualnie.

Niezbędne jest kontynuowanie badań nad etiologią zjawiska przemocy seksualnej młodzieży, gdyż wiedza w tym zakresie umożliwi wypracowanie skutecznych programów profilaktycznych dla młodzieży z grupy podwyższonego ryzyka stosowania tego typu przemocy.

Formy leczenia nastolatków wykorzystujących seksualnie inne osoby

Obecnie nieletni sprawcy przemocy seksualnej obejmowani są specjalnymi programami klinicznymi. Są one kombinacją terapii indywidualnej, grupowej i terapii rodziny. Dodatkowo, wiele programów oferuje rodzinom sprawców możliwość udziału w grupach wsparcia i grupach edukacyjnych. Młodzieży, która przejawia zaburzenia psychiatryczne lub zaburzenia zachowania zapewniana jest także leczenie psychiatryczne lub odwykowe.

W procesie terapii nieletnich sprawców przemocy seksualnej pracuje się w następujących obszarach problemowych:

- uzyskiwanie kontroli nad własnym zachowaniem;
- nauka kontroli impulsów i umiejętności radzenia sobie z napięciem seksualnym i agresją;
- nauka umiejętności asertywnych i rozwiązywania konfliktów, radzenia sobie z gniewem;
- podnoszenie kompetencji społecznych, wzmacnianie wiary we własne możliwości, ustanowienie pozytywnego obrazu własnej osoby;
- trening empatii wobec ofiar;
- profilaktyka nawrotów: korekta zniekształceń w myśleniu, rozpoznawanie własnego cyklu przemocy seksualnej i czynników wyzwalających, lokalny system wsparcia;
- edukacja seksualna.

Zjawisko przemocy seksualnej wśród nastolatków wymaga dalszych badań, dociekań i opracowań naukowych, ale nie tylko. Mając bowiem w pamięci statystyki wskazujące, iż 60–80% dorosłych przestępców seksualnych rozpoczęło wykorzystywać seksualnie w okresie dorastania, a 42% pedofików dokonało pierwszych aktów przemocy seksualnej przed 12 rokiem życia,

konieczne jest wypracowanie sposobów wczesnego rozpoznawania i interwencji wobec nieletnich sprawców przemocy seksualnej. Jest to ten obszar badawczy, społeczny i prawny, którego zaniedbać nam nie wolno, przede wszystkim ze względu na bezpieczeństwo i dobro naszych dzieci i młodzieży – ofiar i sprawców.

Literatura

- ADAMS C., FAY J. i LOREEN-MARTIN J. (1984), No is not enough: helping teenagers avoid sexual assault, Obispo Impact, San Luis.
- AWAD G., SAUNDERS E., LEVERE J. (1984), A clinical study of male adolescent sexual offenders, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 28, 105–116.
- BARBAREE H., HUDSON S., SETO M. (1993), Sexual assault in society: the role of the juvenile offender, [w:] H. Barbaree, W. Marshall, S. Hudson (red.), *The juvenile sex offender*, 10–11.
- BECKER, J.V. (1988), The effects of child sexual abuse on adolescent sexual offenders, [w:] G.E. Wyatt, G.J. Powell (red.), *Lasting effects of child sexual abuse*. Newbury Park, Calif.; Sage, London.
- BERA W.H, O'BRIEN M.J. (1986), Adolescent sex offenders: a descriptive typology, [w:] *Prevention of Sexual Abuse* 1 (3), 1–4.
- CAWSON P., WATTAM C., BROOKER S., KELLY G. (2000), *Child maltreatment in the United Kingdom: a study of the prevalence of child abuse and neglect*, NSPCC, London.
- DUNCAN N. (1999), *Sexual bullying: Gender conflict and pupil culture in secondary schools*, Routledge, London.
- EPPS, K.J. (1999), Casual explanations: filling the theoretical reservoir, [w:] M.C. Calder (red.), *Working with young people who sexually abuse: new pieces of the jigsaw puzzle*, Lyme Regis, Russel House Publishing, Dorset.
- ERICKSON E.H. (1963), *Childhood and society*, Norton, New York.
- FALLER K.C. (1988), *Child Sexual Abuse. An Interdisciplinary Manual for Diagnosis, Case Management and Treatment*, Columbia University Press.
- FINKELHOR D. (1986), *Sourcebook on Child Sexual Abuse*, Sage, Beverly Hills CA.

- HANDS J.Z., SANCHEZ L. (2000), Badgering or bantering? Gender differences in experience of and reactions to, sexual harassment among U.S. high school students, *Gender & Society*, 14, 718–746.
- HORNE L., GLASGOW D., COX A., CALAM R. (1991), Sexual abuse of children by children. *Journal of Child Law*, 3(4), 147–151.
- JOHNSON T.C. (1988), Child perpetrators-Children who molest other children: Preliminary findings, *Child Abuse & Neglect*, 12, 219–229.
- JOHNSON T.C., BERRY C. (1989), Children who molest: A treatment program, *Journal of Interpersonal Violence*, 4 (2), 185–203.
- KANIN E.J. (1967), Reference groups and sex conduct norm violations, *The Sociological Quarterly*, 8, 495–504.
- KELLY L., REGAN L., BURTON S. (1991), An exploratory study of the prevalence of sexual abuse in a sample of 16-21 year olds, Polytechnic of North London, Child Abuse Studies Unit, London.
- LANE S., LOBANOV-ROSTOVSKY C. (1997), Special populations: children, females, the developmentally disabled, and violent youth, [w:] G. Ryan, S. Lane (red.), *Juvenile sexual offending: causes, consequences and correction*, New&revised edition, Jossey-Bass, San Francisco.
- MASSON H., EROOGA M. (1999), Children and young people who sexually abuse others: incidence, characteristics and causation, [w:] M. Erooga, H. Masson, (red.) *Children and young people who sexually abuse others: challenges and responses*. Routledge, London.
- MATHEWS, F. (1987), *Adolescent Sex Offenders: A Needs Study*, Central Toronto Youth Services, Toronto, 1–18.
- MATTHEWS R., HUNTER J.A., VUZ J. (1997), Juvenile female sexual offenders: Clinical characteristics and treatments issues. *Sex abuse, Journal of Research and Treatment*, 9, 187–199.
- MORRISON T. (1999), Is there a strategy out there?, [w:] M. Erooga, H. Masson, (red.), *Children and young people who sexually abuse others: challenges and responses*. Routledge, London.
- MURNEN K., SMOLAK L. (2000), The experience of sexual harassment among grade-school students: Early socialization of female subordination?, *Sex Roles*, 43, 2–17.
- RUDD, HERZBERGER (1999), Brother-Sister Incest – Father-Daughter Incest: A comparison of characteristics and consequences, *Child Abuse and Neglect* 23 (9), 915–928.

- SERMABEIKIAN P., MARTINEZ D. (1994), Treatment of adolescent sexual offenders: Theory-based practice, *Child Abuse and Neglect*, 18, 969–976.
- SNYDER H.N. (1996), Juvenile arrests, *The Juvenile Justice Bulletin NCJ*. 167578, Nov. 1997.
- STEIN N. (1995), Sexual harassment in school: The public performance of gendered violence, *Harvard Educational Review*, 65, 145–162.
- VIZARD E., MONCK E., MISCH P. (1995), Child and adolescent sex abuse perpetrators: a review of the research literature, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 36 (5), 731–756.